

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
— Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoffmann τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης. — Ραφ. Δήμου, καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμ. — Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδὸς σύμβουλος ἐπικρατείας. — Χ. Τζωρτζόπουλος ὑφηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — Franz Boehm διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας. — Παν. Κανελλόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Θεσβνίκης.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1932

σεως ἀφορᾷ τόνον τεραστίους ἀριθμούς ἀτόμων ὥστε δὲν μᾶς ἐνδιαφέ-
ρει τὸ τί θὰ κάμῃ ἐν ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον τί κάμουν οἱ μέσοι ὄροι.
Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς ἀσφαλείας ζωῆς καὶ τοὺς ὑπολογισμούς
των ὁ νόμος ὅτι τὸ ἥμισυ τῶν γεννωμένων παιδίων θὰ φθάσῃ τὴν
ἡλικίαν ἢ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλέστατος καὶ ὅμως εἶνε ἀδύνατον
νὰ προείπωμεν ἐὰν τὸ βρέφος χ θὰ φθάσῃ τὴν ἡλικίαν αὐτῆν. Ἡ ἐκλει-
ψις τοῦ ἡλίου εἶχε βεβαιωτάτη, εἶνε ὅμως ἐντελῶς ἄγνωστον πῶς θὰ
κινήθῃ ἐν ὠρισμένον ἄτομον ἐν τῷ ἡλίῳ. Ἐνδεχόμενον ἐν τῷ μέλλοντι
ἢ ἐπιστήμη νὰ κάμῃ τῶσας προσόδους ὥστε νὰ γνωρίσῃ τὸν ἐσωτερικὸν
νόμον τῆς κινήσεως τῶν ἀτόμων, οἱ μέχρι τοῦδε ὅμως νόμοι δὲν εἶνε εἰς
θέσιν νὰ προϊῶσι τί θὰ κάμῃ ἐν ὠρισμένον ἄτομον.

Ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως ὁ συγγραφεὺς
φρονεῖ ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ διάκρισις ὡς πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἰσχύον
τῆς αἰτιοκρατίας μεταξὺ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ τοῦ πνεύματος. Μόνον
ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν αἰτιοκρατίαν ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα εἶνε δυνατόν
νὰ τὴν παραδεχθῶμεν ἀπολύτως καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀνόργανον κόσμον.
Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἀπαλλάξωμεν αὐτῆς τὸ πνεῦμα θὰ τὸ πράξωμεν αὐ-
τομάτως καὶ διὰ τὴν ἀνόργανον φύσιν. Ὡς εἶδομεν ὅμως τίποτε πλέον
δὲν ἀντιτίθεται εἰς τὴν χειραφέτησιν ταύτην.

Ἐτερον σπουδαῖον σημεῖον ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως εἶνε τὸ ἀφο-
ρῶν τὴν συνείδησιν. Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι ἐὰν ἡ ἀνθρωπίνη συνεί-
δησις δὲν εἶνε αὐταπάτη, πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ ὑπάρχῃ κάποια ἀντί-
στοιχος ἐνότης εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ὑλικοῦ τοῦ εἶδους πνεύματος τὸ
ὁποῖον εὐρίσκεται ὀπισθεν ἐκείνου πού μᾶς δεικνύουν αἱ βαθμονομικαὶ
κλίμακες.

Τὸ τελευταῖον κεφάλαιον πραγματεύεται περὶ ἐπιστήμης καὶ μυ-
στικισμοῦ. Ὡς κατακλειδα δὲ τοῦ ὅλου βιβλίου δυνάμεθα νὰ ἀναφέρω-
μεν τὸ ἐξῆς συμπέρασμα τοῦ συγγραφέως. Τὸ κεκλεισμένον σύστημα
τῆς φυσικῆς μᾶς ἀφίνει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπάρχει κάτι τι ὀπισθεν
αὐτοῦ τὸ ὁποῖον διαφεύγει τὴν ἐρευνάν μας: εἰς αὐτὸ εὐρίσκομεν τὴν
προσωπικότητά μας καὶ κατόπιν ἴσως κάποιαν γενικωτέραν προσωπι-
κότητα ὁποῖα θὰ ἦτο ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἰδέα ἐνός Πνεύματος ἢ ΛΟΓΟΥ
παγκοσμίου, ὑπόθεσις ἄλλως τε σύμφωνος πρὸς τὰς σημερινὰς ἐπιστη-
μονικὰς θεωρίας. Ὅποῖον τι ὅμως θὰ ἦτο τὸ πνεῦμα τοῦτο, ἐὰν καλὸν
ἢ κακόν, ἐὰν θεὸς ἢ δαίμων δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἴπη.

M. T.

« Ἀπὸ τῆ φύση πρὸς τὸ Θεό ». Λουκᾶ Π. Δαράκη, Ἀθήνα, 1932.

Ἄν ἐξαιρέσει κανεὶς μερικοὺς πού ἀνδρώθησαν πνευματικὰ μιὰ γενεὰ
πρὶν καὶ μερικοὺς πού τώρα ἀρχίζουν ν' ἀνδρώνονται στὴ ζωὴ τοῦ πνεύματος
μένει ἓνας ὄχλος ἀπὸ ἀνθρώπους πού διαλαλοῦν στὸν δρόμο πῶς ἔχουν σχέσι

μέ τὸ πνεῦμα, ἐνῶ πραγματικὰ ζοῦν ἔξω ἀπὸ τὴν ζωὴ τοῦ πνεύματος. Εἶναι ὁ συρφετός τῶν «διανοουμένων» καὶ τῶν «ποιητῶν» ποὺ δὲν μποροῦν νὰ σταθοῦν στὰ πόδια τους ἂν δὲν ἀκολουθοῦν τὸν συρμό, τὶς «νέες ιδέες», ἂν δὲν εἶναι «συγχρονισμένοι», εἶναι τ' ἀδύνατα πλάσματα ποὺ πρέπει ν' ἀνήκουν στὸ «ζόμμα» γιὰ νὰ πάρουν γι' αὐτὰ μιὰ «θέσι» μέσα στὴν ζωὴ. Εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ κυλιῶνται ἄσκοπα μέσα στὸ χρόνο, ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ σπάσουν τὸν κύκλο τοῦ στενοῦ χρόνου, τῆς «ἐποχῆς» καὶ νὰ ἰδοῦν τὸ ἓνα καὶ ἀδιαίρετο νόημα τῆς ζωῆς. Σὲ μιὰ κριτική μελέτη γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας τοὺς εἶπα «πνευματικούς ἀγῦρτες» ποὺ θέλουν νὰ δείξουν πῶς εἶναι «προοδευτικοί», «πρωτοπόροι», καὶ ὅ,τι ἄλλο παρόμοιο, ἐνῶ στὸ βάθος εἶναι δειλοί, φοβοῦνται γὰ σταθοῦν κάπου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ πολεμήσουν. Δὲν ἔχουν ῥίζα ζωῆς καὶ δὲν ἀντέχουν στὸ πόνο καὶ παραδίνονται στὰ χάρδια τοῦ συρμοῦ.

Ἄρῃα καὶ ποῦ φαίνεται κάποια ἀχτίδα καθαροῦ πνευματικοῦ φωτός μέσα στὴν ὁμίχλη ποὺ σηκώνει ἡ ὀχλοβοὴ τῶν ὁπαδῶν τοῦ «συρμοῦ». Ἄρῃα καὶ ποῦ συναντῆς γραπτὸ, βιβλίο, ποὺ νὰ μὴν ἀνήκει στὰ ρεύματα τῆς «ἐποχῆς», ἀλλὰ νὰ δείχνει ἄνθρωπο ποὺ ζῆ πνευματικά, ποὺ εἶναι ἐλευθερωμένος ἀπὸ τὴν ζάλη τοῦ καιροῦ, ποὺ φωτίζεται ἀπὸ τὸ καθαρὸ φῶς τῆς ἀληθείας (ποὺ εἶναι ἔξω ἀπὸ χρόνο καὶ τόπο) καὶ ποὺ στέκει μοναχὸς στὴν ζωὴ ἔχοντας γιὰ συντροφιά τὸν ἓνα σκοπὸ τῆς ζωῆς ποὺ εἶναι ὁ ἴδιος εἰς ὅλους τοὺς καιροὺς καὶ εἰς ὅλους τοὺς τόπους: ν' ἀντικρούσῃ κανεὶς τὸ ἀληθινὸ ποὺ δικαιολογεῖ τὴν ὕπαρξί μας.

Δὲν διατάζω νὰ εἰπῶ πῶς τὸ γραπτὸ ποὺ ἔχω μπροστά μου «ἀπὸ τὴ φύση πρὸς τὸ Θεό» τοῦ Λουκᾶ Π. Δαράκη ἀνήκει σὲ ἄνθρωπο ποὺ δουλεύει πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτὴ καὶ ποὺ ἔχει ξεφύγει ἀπὸ τὴν φλυαρία τῆς «ἐποχῆς» καὶ δείχνει ἄνθρωπο ποὺ ἔχει [φθάσει ν' ἀκούσῃ μέσα του τὸν λόγο τῆς ψυχῆς, τὸν ἀφθαρτο λόγο τῆς ζωῆς. Εἶναι βέβαια ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου μεγάλος καὶ παχύς· αὐτὸ εἶναι σωστὸ καὶ τὴν στιγμὴν ποὺ τυχαία εἶδα τὸ βιβλίον στὸ βιβλιοπωλεῖο—γιατὶ δὲν γνωρίζω τὸν συγγραφέα του—οὔτε ἄκουσα ὡς τώρα τίποτα γι' αὐτόν, ὁμολογῶ πῶς μᾶλλον μὲ ἀπέκρουσε. Εἶχα ὁμῶς τὴν περιέργεια νὰ ἰδῶ κι' ἄνοιξα καὶ διάβασα λίγες γραμμὲς ἐδῶ κι' ἐκεῖ, μὲ τράβηξαν ἀρκετὰ καὶ τ' ἀγόρασα. Ἐκεῖνο ποὺ βλέπει κανεὶς διαβάζοντας ὁλόκληρο τὸ βιβλίον εἶναι ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀντικρούζει μὲ τὸν πόθο του τὸν σωστὸ ἄνθρωπο καὶ τὸν σωστὸ λόγο γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ πῶς ὁ ἴδιος μᾶς δίνει παράδειγμα σωστοῦ, μεστωμένου λόγου γιὰ τὸν πραγματικὸ ἄνθρωπο—ἂν καὶ ὁ λόγος του εἶναι πολλὰς φορὰς πλημμυρισμένος ἀκόμα πολὺ ἀπὸ τὸν πόθο. Βλέπει κανεὶς πῶς ὁ πόθος τοῦ συγγραφέως γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἔχει ἀνατραφεῖ μὲ τὸν σωστὸ λόγο ποὺ ἐγεννήθηκε στοὺς ἀρχαίους, στὸ Χριστό, στὸ Σαίξπηρ καὶ στὸν Γκαῖτε, ἂν καὶ δὲν ἀναφέρεται συχνὰ στὶς πηγὰς ποὺ τοῦ ἔθρεψαν τὸν πόθο του. Φαίνεται καθαρά πῶς ἡ ψυχὴ του μ' αὐτὸ τὸν ἀληθινὸ λόγο ἐπραγματοποίησε τὴν λευτεριά της. Μὰ ὁ σωστὸς λόγος γιὰ τὸν ἄνθρωπο μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ—καὶ ὑπάρχει—καὶ ὅμως νὰ μὴν τὸν πλησιάζει κανεὶς· οἱ περισσότεροι ῥίχνονται ἄσκοπα δῶθε κεῖθε καὶ δὲν φθάνουν ποτὲ στὴς πηγὰς τοῦ σωστοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ λόγου. Γιὰ νὰ φθάσῃ

κάνεις στής πηγές χρειάζεται και κάτι άλλο· είναι ανάγκη ή ψυχή εκείνου που θέλει να ελευθερωθῆ πνευματικά, να καίεται από άμείωτο ἔρωτα να πλησιάσῃ τὸ ἀληθινό, και είναι ανάγκη ακόμα ὁ ἔρωτας αὐτὸς να μὴν εἶναι ἀχαλίνωτος ἀλλὰ να τὸν κυβερνάῃ ὁ δισταγμός, να μὴν εἶναι πόθος χωρίς κατεύθυνσι μὰ και να μὴν εἶναι πόθος ἄκριτος. "Ενας που δὲν ποθεῖ δὲν μπορεῖ ν' ἀνοίξῃ τὸν δρόμο τῆς ψυχῆς του πρὸς τὴν ἐλευθερία. "Ενας πάλι που ἀμφιβάλλει οὔτε να ποθήσῃ μπορεῖ οὔτε προστά να πάῃ· εἶναι καταδικασμένος στήν ἀρνησι, στὸν μαρασμό· θὰ ἐξαντληθῆ πολὺ γρήγορα· Μὲ τὴν διάκρισι αὐτὴ ἀρχίζει και μπάζει τὸν ἀναγνώστη στήν σκέψι του, και στὸν κόσμο του ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὴ φύσι πρὸς τὸ Θεό», διάκρισι που μέσα στήν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας και στήν ζωὴ τοῦ πνεύματος εἶναι βασική γιατί ὅλα τὰ γόνιμα πνεύματα εἶχαν τὸν δισταγμό και ὄχι τὴν ἀμφιβολία ὡς ὁδηγό. Ὁ Πλάτων και ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Καρτέσιος και ὁ Κάντ και οἱ τέσσαρες αὐτοὶ διακρίνουν τὸν δισταγμό ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία. Ἐπίσης ὁ "Εγγελος και ὁ Kierkegaard θεωροῦν βασική τὴν διαφορὰ που χωρίζει τὸν δισταγμό ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία. «Ἄλλο δισταγμός και ἄλλο ἀμφιβολία. Ὁ δισταγμός σου ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ να τραβήξῃς προστά, ἔρχεται ὁ ἴδιος ἀπὸ προστά, ἀπὸ τὸ πραγματικό και ζητᾷ σ' αὐτὸ να σ' ἀνεβάσῃ· εἶναι θετικός γιὰ τὸ πραγματικό και γεμάτος πίστι, ἐνῶ ἡ ἀμφιβολία εἶναι ἀρνητική, τρέμει γιὰ να σε κρατήσῃ πίσω, στήν φυγὴ σου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μέσα στήν ἐρημιά. Γιὰ τοῦτο και ὁ δισταγμός ἀρνεῖται τὴν ἀμφιβολία». Ὁ δισταγμός εἶναι κάτι γόνιμο, ἡ ἀμφιβολία εἶναι κάτι ἀρνητικό. Ὁ δισταγμός σε βοηθάει και τὸν ἑαυτό σου να βρῆς και τὸν διπλανό σου να καταλάβῃς γιατί σε βάζει σε ἔγνοια και ζητᾷ στὸν ἑαυτό σου και στὸν διπλανό σου τὸ ἀληθινό και μονάχα αὐτό. Γι' αὐτὸ ὁ δισταγμός μονάχα σε φέρνει και στήν ἀγάπη που εἶναι τὸ ὕψιστο στήν ζωὴ, και που δὲν ἔχει καμμία σχέσι μὲ τὴν αἰσθηματολογία. Εἶναι ἀγάπη γιὰ τὸ καθαρό ἄνθρωπινο. Μὲ τὸν δισταγμό θὰ φθάσεις και στήν χαρὰ τῆς ζωῆς. Μὲ τὸν δισταγμό ἀνεβαίνει κανείς σιγά-σιγά στήν νόησι και ἀφίνει πίσω του τὴν ἀβεβαιότητα που ἔχουν οἱ αἰσθήσεις και τὴν μονομέρεια που ἔχει τὸ λογικό.

"Ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ νόησις και ἄλλο πράγμα εἶναι τὸ λογικό. Αὐτὰ εἶναι πάλι μία βασική διάκρισι μέσα στήν πραγματική πνευματική ζωὴ, μέσα στὸ πνεῦμα. Ὁ συγγραφεὺς ἔχει νοιώσει τὴν διάκρισι αὐτὴ, διάκρισι που ἀπαντᾷ πρῶτα-πρῶτα στὸν Πλάτωνα και ὕστερα στὸν Πλωτῖνο, και που στήν νεώτερη ἐποχὴ τὴν ξαναβρίσκομε πρῶτα στὸν Κάντ και ἔπειτα στὸν "Εγγελο. Εἶναι γεγονός πὼς λίγοι ἄνθρωποι φθάνουν στὸ να καταλάβουν και να πραγματοποιήσουν μέσα τους τὴν διάκρισι αὐτὴ. Οἱ περισσότεροι μόλις και μετὰ βίας ξεχωρίζουν τὸ λογικό ἀπὸ τίς αἰσθήσεις, και αὐτοῦ σταματᾷνε. Ἐκεῖ δὲ που τὸ λογικό εἶναι ἀπλῆ ἐξυπνάδα—ὅπως στοὺς περισσότερους δικούς μας διανοομένους—και μένει στήν ἐπιφάνεια, ἀντὶ να δώσῃ και στήν αἰσθησι μορφὴ και να τὴν ἀνεβάσῃ στοὺς δικούς του τοὺς νόμους, ἐκεῖ δὲν πρόκειται γιὰ πνευματική ζωὴ, οὔτε και γιὰ ἐπιστήμη, γιατί και ἡ πνευματική ζωὴ και ἡ ἐπιστήμη δὲν γίνονται μὲ τὴν ἐξυπνάδα, ἀλλὰ μὲ ἀκατάπαυστη δουλειὰ τοῦ λογικοῦ και πραγματικὴ μὀρφῶσι τῶν αἰσθήσεων μὲ τὰ

μέτρα τοῦ λογικοῦ. Πῶς θέλεις τώρα ἡ ἐξυπνάδα νὰ νοιώσῃ τί εἶναι νόησις ἀφοῦ οὔτε τοῦ λογικοῦ τὴν φύσι δὲν μπορεῖ καλὰ-καλὰ νὰ καταλάβῃ. Ὁ συγγραφεὺς ἔχει ξεχωρίσει τὶς πηγές τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος, ἔχει ἀνεβεί ὡς τὴν νόησι. Ὁ πόθος του ὀδηγούμενος ἀπὸ τὸν δισταγμὸν ἔχει περάσει ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις ἀνέβηκε στὸ λογικὸ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν νόησι ποῦ εἶναι μιὰ ἀνώτερη σύνθεσι ὅπου ὀλοκληρῶνεται ἡ ἀνθρώπινη ἐνέργεια. Ἐδῶ ὁμως ἔχω νὰ εἰπῶ κάτι στὸν συγγραφέα. Ὅταν ἀνεβαίνει κανεὶς ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις στὸ λογικὸ καὶ ἀπὸ τὸ λογικὸ στὴν νόησι δὲν πρέπει φθάνοντας στὴν ἀνώτερη κορυφῆ, στὴν νόησι, νὰ περιφρονήσῃ τῆς ἄλλες χαμηλότερες κορυφές. Ὅλες οἱ ἄλλες εἶναι πιά σχετικές, μὰ δὲν εἶναι ἀξιοκαταφρόνητες. Γιατὶ καὶ ὅταν εἶσαι στὴν νόησι, στὴν ἀνώτατη κορυφῆ καὶ ἀπ' ἐκεῖ τὰ βλέπεις ὅλα μὲ ψυχὴ γεμάτη χαρὰ, θέα, καὶ γνῶσι, καὶ τότε, ἂν θελήσῃς νὰ εἰπῆς ἢ καὶ νὰ ἐκφράσῃς ἐκεῖνο ποῦ σοῦ γεμίζει τὰ μάτια τῆς ψυχῆς σου, τὸ λογικὸ θὰ μεταχειρισθεῖς γιὰ νὰ τὸ εἰπῆς. Μὲ τοῦ λογικοῦ τὰ μέσα ἐκφράζεις καὶ σὺ ποῦ εἶδες ἀπὸ τὴν νόησι τὸν κόσμον ἀρκεῖ βέβαια νάχῃς πάντα στὸ νοῦ σου πῶς τὰ μέσα τοῦ λογικοῦ εἶναι σχετικά καὶ δὲν μποροῦν νὰ ἐκφράσουν τὸν πλοῦτον ποῦ γεμίζει τὴν ψυχὴ σου ἅμα χαίρεται τὴν ὕπαρξί τῆς ὄντας μέσα στὴν νόησι: ἀρκεῖ νὰ ξέρῃς πῶς τὸ λογικὸ δὲν ἔχει ἀπόλυτη δύναμι. Τὸ ἴδιο εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ κάμῃς καὶ ὅταν ἠρωθῆς ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις στὸ καθαρὸ λογικὸ δὲν μπορεῖς νὰ περιφρονήσῃς τὶς αἰσθήσεις γιατί μὲ τὰ μέσα ποῦ σοῦ παρέχουν οἱ αἰσθήσεις θὰ ἐκφράσεις ἐκεῖνο ποῦ λογικὰ συνέλαβες. Ἐκτὸς αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσῃς πῶς οἱ αἰσθήσεις τρέφουν τὸ λογικὸ καὶ πῶς τὸ λογικὸ μορφώνει τὶς αἰσθήσεις. Ἐτσι καὶ τὸ σωστὸ λογικὸ, τὸ λογικὸ ποῦ δὲν εἶναι ἀπλῆ ἐξυπνάδα ῥυθμίζεται ἀπὸ τὴν νόησι καὶ δίνει τροφῆ, ὕλικὸ στὴν νόησι. Τὸ σωστὸ λογικὸ παίρνει τὴν λάμψι του ἀπὸ τὴν νόησι, ὅπως καὶ ἡ σωστὴ αἴσθησι παίρνει τὸ ῥυθμὸ τῆς ἀπὸ τὸ λογικὸ. Στὸ βάθος εἶναι ἀχώριστες αὐτὲς οἱ πηγές τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Τὴν στιγμὴ δὲ ποῦ θὰ φθάσῃς στὴν νόησι τότε εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ τὰ φωτίσῃς καὶ τᾶλλα μ' αὐτῆ, τότε δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀστράψῃ τὸ φῶς τῆς νοήσεως καὶ νὰ ῥίψῃ τὴν λάμψι του καὶ στὸ λογικὸ καὶ στὴν αἴσθησι. Ἐκτὸς πιά ἂν φανατισθῆ κανεὶς καὶ δὲν γυρίζει νὰ ἰδῆ τᾶλλα. Ὁ κίνδυνος αὐτὸς ὑπάρχει γιατί καὶ ἡ γοητεία ποῦ χαρίζει ἡ νόησι εἶναι ἀπεραντῆ μὰ θὰ σβύσῃ τὸ φῶς ἅμα θελήσῃ κανεὶς μὲ τὴν βία ν' ἀποκρούσῃ τᾶλλα γιὰ νὰ μὴ δεχθοῦν τὴν λάμψι ἐκείνου τοῦ φωτός.

Ἄλλὰ καὶ ὅταν κινεῖται κανεὶς μέσα στὶς ἀρχές τοῦ λογικοῦ καὶ εἰς αὐτὲς μονάχα πιστεύει καὶ δὲν ξέρει τίποτα ἀπὸ νόησι, δὲν μπορεῖς νὰ τοῦ εἰπῆς πῶς «ἡ ἐπιστήμη εἶναι μιὰ βρωμερὴ ὕλικότητα», ἔστω καὶ ἂν μ' αὐτῆ μὲ τὴν ἐπιστήμη ζητάει νὰ φθάσῃ, ν' ἀγγίξῃ τὸ ἀφθαστο καὶ ἀνέγγιχτο, τὸ Θεό, γιατί οὔτε μὲ τὴν νόησι δὲν ἀγγίζει κανεὶς τὸ Θεό, εἶναι ἔξω καὶ ἀπὸ τὴν νόησι θὰ πρέπει νὰ εἰπῆς εἰς αὐτὸν ποῦ πιστεύει τόσο πολὺ στὴν ἐπιστήμη καὶ ποῦ θέλει μ' αὐτῆ νὰ συλλάβῃ τὸ Θεό, πῶς ματαιοπονεῖ, πῶς ἡ ἐπιστήμη ἐτάχθηκε γιὰ ἄλλα. Εἶναι βέβαια ἀστεῖο νὰ ζητᾶῖ κανεὶς νὰ πλησιάσῃ κάτι ποῦ δὲν λέγεται καὶ δὲν ἐκφράζεται λογικὰ μὲ τὴν ἐπιστήμη. Μὰ αὐτὸ δείχνει πῶς ἐκεῖνος ποῦ ζητάει ἓνα τέτοιο πρᾶγμα οὔτε τί εἶναι ἐπι-

στήμη ούτε τί είναι Θεός δέν ξέρει. Ἄσεβεῖ ὄχι μονάχα πρὸς τὸ Θεὸ ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμη. Καὶ γι' αὐτὸ θὰ πρέπει αὐτὸν νὰ εἰπῆς βρωμερὸν καὶ ὄχι τὴν ἐπιστήμη ποὺ αὐτὸς τὴν κακομεταχειρίζεται. Δέν μπορείς νὰ εἰπῆς γενικά πὸς ἡ ἐπιστήμη εἶναι «μιά βρωμερὴ ὑλικότητα» γιατί καὶ ἡ σωστὴ ἐπιστήμη εἶναι πνεῦμα, εἶναι κι' αὐτὴ ἕνας ὑψηλὸς βαθμὸς πνεύματος. Μὰ καὶ δέν μπορείς ν' ἀνεβῆς πραγματικά στὴν νόησι ἂν δέν περάσεις πρῶν ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ λογικοῦ, ἢ ἀνεβαίνοντας θὰ χαθεῖς στὸ ἄμορφο ὅπως ἔπαθαν ὅλοι οἱ ἀνατολίτες—οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ἄμορφοι—ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἐπέρασαν ὅλοι ἀπὸ τὸ λογικὸ, τὴν ἐπιστήμη, καὶ ὕστερα ἔφθασαν στὴν νόησι. Ἐπῆγαν μάλιστα καὶ πρὸς τὴν νόησι, γιατί ἔφθασαν στὸ «ἐν» ποὺ εἶναι παρὰ πάντα ἀπὸ τὴν νόησι. Ἡ νόησις ὅμως τῶν ἑλλήνων εἶναι ζηλευτὴ καὶ εἶναι ἀπέραντη ὁμορφιά, ἐνῶ ἡ νόησις τῶν μάγων τῆς ἀνατολῆς ἔχει γὰρ ἀλλόκοτο. Ἄν τώρα ἐρθεῖ ὁ σημερινὸς «ὁ κακομοίρης ὁ θεολόγος» καὶ θελήσει μὲ τὴν ἐπιστήμη νὰ δείξῃ τὸ Θεὸ θὰ τοῦ εἰπῆς πὸς οὔτε ἐπιστήμη ἔχει οὔτε Θεό, γιατί δέν ἐνοιωσε πὸς τὰ δύο αὐτὰ εἶναι ἀταίριαστα, δέν θὰ βροῖσῃς καὶ γι' αὐτὸ τὸ κάμωμα τοῦ κακομοίρη τοῦ θεολόγου τὴν ἴδια τὴν ἐπιστήμη. Μὰ θὰ πρέπει ἀκόμα καὶ σὺ ὁ ἴδιος νὰ ὁμολογήσῃς πὸς δέν μπορείς κανεὶς νὰ ὀνομάσῃ τὸν Θεό. Εἶναι ἀλήθεια βλαστήμια νὰ τὸν ὀνομάσῃς, ἢ νὰ τὸν πάρῃς καὶ μιὰ στιγμὴ στὸ στόμα σου. Γιατί καὶ σὺ μόνον στιγμὲς ἔχεις στὴν ζωὴ σου ποὺ ἀνοίγεται μέσα σου κάποιος οὐρανὸς ποὺ ἀστράφτει γιὰ μιὰ στιγμὴ καὶ ὕστερα ἀμέσως σβύνει τὸ φοβερὸ του φῶς. Νὰ γιατί καὶ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου ποὺ ὀνομάζει τὸν Θεὸ δέν μὲ τράβηξε. Νὰ γιατί δέν ἔπρεπε νὰ ὀνομάσῃς καὶ σὺ ὁ ἴδιος τὸ Θεό. Ἀπὸ τὸ λόγο σου φαίνεται πὸς ἡ ψυχὴ σου κινεῖται μέσα στὴν νόησι καὶ πὸς εἶδε κάποτε τὸ φοβερὸ φῶς· μὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ τ' ὀνομάζῃς κανεὶς ἐκεῖνο τὸ φῶς, νὰ τρέφεται μ' αὐτὸ καὶ νὰ βλέπῃ τὸν κόσμον μ' αὐτὸ καὶ νὰ χαίρεται μέσα σ' αὐτὸ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ γιὰ τὸν διπλανό του. Εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ τ' ὀνομάζῃς κανεὶς ἐκεῖνο τὸ φῶς γιατί δέν ὑπάρχει γι' αὐτὸ «οὔτε ὄνομα, οὔτε λόγος, οὔτε δόξα, οὔτε ἐπιστήμη». Τὸ λές καὶ σὺ ὁ ἴδιος καὶ τὸ ξέρεις πολὺ καλά τὴν στιγμὴ ποὺ τὰ λόγια σου μαρτυροῦν πὸς τὸ εἶδες κάποτε, τὸ ὁμολογεῖς ὅταν λές «σ κ ὕ ψ ε τὸ κεφάλι καὶ προχώρει». Ὁ δρόμος μας εἶναι αὐτὸς νὰ προχωροῦμε πρὸς αὐτὸ τὸ φῶς ποὺ ἐλευθερώνει τὴν ψυχὴ, νὰ ποθοῦμε τὸ ἰδανικὸ γιατί ὅσο περισσότερο τὸ ποθοῦμε τόσο περισσότερο ὑπάρχομε. Ὅσο ἐντονότερα τὸ πλησιάζομε τόσο καὶ ἀξιότερη ἱστορία τοῦ ἑαυτοῦ μας θάχομε νὰ εἰποῦμε, γιατί ἱστορία πραγματικὴ τῆς ψυχῆς ἔχει ἐκεῖνος ποὺ ἐδούλεψε γιὰ τὸ ἰδανικὸ, ποὺ ἐτράφηκε καὶ ἐμεγάλωσε ἀπὸ τὸ ἕνα καὶ ἀθάνατο φῶς τῆς ζωῆς· αὐτὸς μπορεί καὶ ἔχει δικαίωμα νὰ μᾶς εἰπῇ τὰ λόγια τῆς ψυχῆς του, κάθε ἄλλος γράφοντας θὰ μᾶς δίνει πάντα φλυαρίες. Ἐκεῖνος ποὺ ἔχει ἱστορία τῆς ψυχῆς πραγματικὴ εἶναι ἢ ποιητὴς ἢ φιλόσοφος ἢ μύστης τοῦ κόσμου. Ὁ συγγραφεὺς ὅλους αὐτοὺς τοὺς ὀνομάζει συνοπτικὰ μὲ τὸ ὄνομα ποιητῆς. Μὰ δέν εἶναι τοῦ τόπου αὐτοῦ ἐδῶ νὰ δείξω γιατί δέν μπορούμε νὰ δώσωμε καὶ στοὺς τρεῖς τὸ ἴδιο ὄνομα, ἂν καὶ ἔχουν ὅλοι τὸ κοινὸ πὸς ζητᾶνε καὶ οἱ τρεῖς νὰ φθάσουν στὸν ἕνο σκοπὸ τῆς ζωῆς, νὰ πραγματοποιήσουν τὸν «ἀόρατο» ἄνθρωπο, τὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου.

Χαρά σου κάνει μεγάλη τὸ γεγονὸς νὰ βλέπεις πὼς ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔγραψε τὰ λόγια αὐτὰ καὶ τοὺς ἔδωκε τὸν τίτλο «ἀπὸ τῆ φύση πρὸς τὸ Θεὸ» ἔχει μιὰ ἱστορία τῆς ψυχῆς του νὰ σοῦ εἰπῇ ποὺ εἶναι πραγματικὴ ἱστορία, δηλαδή λόγο βγαλμένο ἀπὸ πόνο ζωῆς καὶ θρημμένο ἀπὸ καιμὸ γιὰ τὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν σοῦ λέει τί εἶπαν οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ τί ἄκουσε αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ του. Εἶναι βέβαια ἡ ψυχὴ του—ὅπως καὶ παραπάνω εἶπα—θρημμένη μὲ τὸν σωστὸ λόγο τῶν σωστῶν ἀνθρώπων, μὰ ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ εἶχε δικό της πόθο καὶ δικό της καιμὸ γι' αὐτὸ ἔφθασε καὶ σὲ δικό της λόγο. Ὁ σωστὸς ἔρωτς τῆς ψυχῆς γεννάει καὶ σωστὸ λόγο, ἐνῶ τὸ «αἰσθημα» γεννάει φλυαρία. Ἡ συζυγία ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ ἔρωτος καὶ λόγου εἶναι ἡ βαθύτερη στήν ζωὴ. Ὅσο μεγαλώνει τὸ ἓνα τόσο τρέφεται τὸ ἄλλο. Λάμπει ἡ ψυχὴ ἀπὸ γνήσιο ἔρωτα, λαμπρὰ θάναται καὶ τὰ λόγια της. Ἄξια ἔχουν τῆς ψυχῆς τὰ λόγια ἅμα εἶναι θρημμένα ἀπὸ ἀληθινὸ ἔρωτα, ἀλλοιῶς εἶναι κατασκευάσματα. Γι' αὐτὸ ὁ λαὸς ἔχει καὶ λόγο τῆς ψυχῆς του, πραγματικὴ γλῶσσα, γιατί ζῆ μέσα στὸν πόθο καὶ ξέρει ἀπὸ χαρὰ καὶ ἀπὸ πόνο, γι' αὐτὸ ἔχει ὁ λαὸς ψυχικὴ λευτεριά. Οἱ «γραμματισμένοι» καὶ ἂν ἀκόμα γράφουν στήν δημοτικὴ εἴτε ποιηταὶ εἶτε δασκάλοι ἔχουν τὸ νοῦ τους στήν γραμματικὴ στοὺς τύπους καὶ στοὺς φθόγγους. Μὰ ὁ Ἡράκλειτος τὸ εἶπε πρῶτος πὼς οἱ φθόγγοι δὲν εἶναι λόγοι, ἀλλὰ φωνές «ἔπεα». Ὁ συγγραφεὺς τὸ λέει ἐπίσης καθαρά: «ὅπου ὁμῶς ἀκοῦς φωνές καὶ φθόγγους ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει λέξι, ἔκφραση ψυχῆς».

Ἀπὸ τὴν θέσι αὐτὴ καὶ γενικὰ ἀπὸ τὴν θέσι ποὺ ἔχει πάρει ἡ ψυχὴ τοῦ συγγραφέα μέσα στήν νόησι στρέφεται μὲ σκληρότητα «κατὰ τῆς πνευματικῆς ζωῆς» τοῦ τόπου. Ὅταν φθάσει κανεὶς στήν νόησι εἶναι φυσικὸ νὰ εἶναι σκληρός. Ὅσοι εἶναι ἀκόμα στήν θέσι τοῦ λογικοῦ θὰ εἰποῦν πὼς αὐτὸ εἶναι κακία. Μὰ δὲν μπορεῖς νὰ εἰπῆς κακία κάτι ποὺ ἔρχεται ἀπὸ ἔρωτα καὶ ποὺ γίνεται ἀπὸ ἀγάπη. Μόνον ἓνας ποὺ ἀγαπάει μπορεῖ νᾶναι καὶ πραγματικὰ σκληρός, ὁ ἄλλος ποὺ δὲν ἀγάπησε ποτὲ πραγματικὰ ἀλλὰ κινεῖται μέσα στὸν κόσμον τῆς συμπόνιας, αὐτὸς θὰ φοβᾶται πάντα νὰ χτυπήσῃ. Μιὰ βαθειὰ ἀγάπη πρὸς τὸ λαὸ καὶ πρὸς τὸ πραγματικὰ ἀληθινὸ καὶ ἐλεύθερο κατέχει τὴν ψυχὴ τοῦ συγγραφέα. «Καὶ τώρα ἀκόμα ἂν μπορούμε νὰ εἰποῦμε πὼς ἔχουμε κάπως ζωντανὴ τὴ γλῶσσα μας εἶναι ποὺ τὴ μιᾶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας καὶ ὄχι ἐπειδὴ τὴ γράφουν οἱ ποιητές μας καὶ τὴν τονίζουν οἱ δασκάλοι. Ἀλλοίμονο στὸ λαὸ μας ἂν ἡ γλῶσσα τῶν ποιητῶν μας ἦταν καὶ δική του: θὰ εἶχε νεκρωθεῖ ὀλόκληρη ἡ φυλὴ μας καὶ δὲν μπορεῖ, κάποιος θὰ μᾶς εἶχε ὑποδουλώσει. Οἱ ποιητές μας βέβαια τὸ νομίζουν πὼς γράφουν στήν ἴδια τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μας, ἀφοῦ δὲν εἶχαν ψυχὴ ν' ἀκούσουν μέσα τους τὴν ἀρχὴ τους καὶ νὰ νοήσουν πιά, πὼς καὶ ὁ λαὸς μας στὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ ὁ Σολωμὸς περισσότερο, δὲ μιλοῦσαν τὴ γλῶσσα ποὺ αὐτοὶ ἄκουσαν μόνο μὲ τ' αὐτιά τους. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχουν τύποι καὶ φθόγγοι καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι ζωντανή, ὑπάρχει καὶ ἔρχεται ἀπὸ τὴν πραγματικὴ τῆς θέσι, τὴν ψυχὴ ποὺ ποθεῖ καὶ κυριαρχεῖ πάνω στὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων. Εἶναι γεγονὸς πὼς ὁ συγγραφεὺς κινεῖται ἐδῶ στὸ δρόμον ποὺ ἄνοιξε ὁ Ἀποστολάκης· μπορεῖ μάλιστα νὰ εἰπῇ κανεὶς πὼς καὶ τὸ ὕψος του ἀκόμα ἔχει

τρωφεί από τις γραμμές του 'Αποστολάκη. Μά έχει την αὐτοτέλειά του, ἔχει δικό του πόθο καὶ δικό του λόγο· καὶ ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ πρῶτο του αὐτὸ ἔργο—γιατὶ ἄλλο δὲν γνωρίζω νὰ ὑπάρχη ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφεὶα—θα πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς καὶ περισσότερα πράγματα. Μά καὶ τώρα μᾶς δίνει πολλὰ γόνιμα σημεῖα, ἢ στάσις πού παίρνει στὸ πρόβλημα τοῦ λαοῦ, τοῦ ἔθνους, στὸ πρόβλημα τοῦ παιδιοῦ, τῆς γυναίκας, ὁ τρόπος πού ἀντι-κρούει τὸ θάνατο, ἔπειτα ἡ κριτικὴ πού κάνει σ' ἓνα βιβλίο πού ἐγοήτευσ-πολλοὺς τώρα τελευταῖα χωρίς νᾶχη πραγματικὰ λογοτεχνικὴ ἀξία, γιατί ὁ συγγραφεὺς του χυλιέται καὶ παραδέχεται μέσα στὶς αἰσθήσεις του, ὁ τρόπος πού ἀντικρούει τὴν φαντασία καὶ τὴν μνήμη, ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν καὶ δεί-χνουν πὺς ἐκεῖνος πού ἔγραψε τὸ βιβλίο αὐτὸ ἔχει μπεῖ στὸν κόσμον καὶ στὴν ζωὴ τοῦ πνεύματος.

Σκοπὸς μου δὲν εἶταν νὰ κρίνω τὸ βιβλίο, ἀλλὰ νὰ τὸ χαιρετίσω, γιατί εἶναι χροὶ νὰ βλέπῃ κανεὶς πὺς ὑπάρχουν κάπου-κάπου ἄνθρωποι πού εἶναι παρὰ πάντο ἀπὸ τὰ ἰδέματα τῆς «ἐποχῆς», πού ἔχουν ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν φλυαρία τοῦ καιροῦ.

Θεσσαλονίκη, 5 Μαρτίου 1932.

I. N. Θεοδωρακόπουλος

Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὰ ἔτη 1929 καὶ 1930.

(Ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Archiv für Geschichte der Philosophie)

Εἰς τὸ πρῶτον τεῦχος (τοῦ ἔτους Γ') τοῦ «Ἀρχείου Φιλοσοφίας» ἐδώκαμεν περίληψιν τῶν δημοσιευθέντων ἐν Ἀγγλίᾳ βιβλίων τῶν σχε-τικῶν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ γερμανικοῦ περιοδικοῦ ἀντλοῦντες τὸ ὑλικὸν δίδομεν κατωτέρω συνοπτικὴν περί-ληψιν τῆς ἐν Γαλλίᾳ κινήσεως κατὰ τὰ ἔτη 1929 καὶ 1930.

α) Ἀρχαιότης.

Τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν ἤγαγε φυσικὰ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς προ-ἐπιστημονικῆς σκέψεως ὡς στοιχείου ἀπαραιτήτου διὰ τὴν κατανόησιν τῆς πρώτης. Αἱ περὶ τῆς προ-ἐπιστημονικῆς σκέ-ψεως κρατοῦσαι ἰδέαι μετεβλήθησαν σημαντικῶς ἐκ τῶν γενομένων ἀνα-σκαφῶν, τῶν ἀνακαλυφθέντων παπύρων κτλ. Τὸ σύνολον τῶν γνώσεων ἡμῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἀφορᾷ τὸ βιβλίον τοῦ Abel Rey: La science dans l'antiquité. I La science orientale avant les grecs (Paris, La Renaissance du Livre 1 τόμ. 8^ο σελ. XVII καὶ 495). Φαίνεται ὅτι οἱ λαοὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας εἶχον ἤδη ἀπὸ τῆς τρίτης π.Χ. χιλιετηρίδος ἐκτεταμένας ἀριθμητικὰς γνώσεις, προφανῶς ὡς ἐκ τῶν